

Recensioner

Søren Møller Christensen & Mette Guldborg (red.): *Historisk kystkultur: En ressource i nutiden*, Nord 2004:6, Nordisk ministerråd, København, 2004, 183 s., ISBN 92-893-1024-3.

Kulturmiljön är en av de tre punkterna i det nordiska miljösamarbetet. Kustkulturen har särskilt framhållits som viktig i den nordiska handlingsplanen *Kulturmiljöet i landskabet* som utkom 1996. Sedan dess har flera beskrivande rapporter publicerats med anknytning till ämnet. 1999 utkom *Den nordiske kystkulturs saerart og livskraft* och året därpå *Havnemiljø i Norden*.

Syftet med föreliggande bok skiljer sig dock från de övriga. *Historisk kystkultur: En ressource i nutiden* riktar sig främst till politiker och myndigheter som arbetar med utveckling av kustområden, främst på lokal och regional nivå, men också på nationell. Utgångspunkten är att den historiska kustkulturen i form av både materiella och immateriella kulturmiljöer kan vara en resurs i de aktuella förändringsprocesserna. En förändring behöver med andra ord inte nödvändigtvis påverka kustkulturen negativt utan kan innebära nya handlingsmöjligheter.

Genom tjugosju fallstudier beskrivs hur offentliga myndigheter på olika sätt lyckats integrera och bevara kulturmiljön i den pågående utvecklingen av kustsamhällen.

Boken inleds med tre kapitler där det första kort beskriver möjligheter och utmaningar när det gäller problematiken kring bevara och nyttja. Därefter följer en klagörande

beskrivning av bokens idé och metodiska tillvägagångssätt samt en diskussion kring centrala begrepp som t.ex. kustkultur och resurs. Historisk kustkultur definieras som existensen och spåren av mänskligt liv, som existerar och har existerat i relation till kusten och havet. Det sista kapitlet, som föregår de olika fallstudierna, illustrerar kortfattat och konkret de samhällsprocesser som i huvudsak påverkar och påverkat nordiska kustsamhällen.

En avgörande faktor som lyfts fram för kustsamhällets utveckling är dess geografiska lokalisering. I perifera områden som utmed Nordnorges kust och längs delar av den isländska kusten har strukturella förändringar av fiskerieringen lett till att småskalig fiskeverksamhet slagits ut av stordrift vilken i sin tur medfört avfolkning som ytterligare försvårat upprätthållandet av den offentliga servicen. Utmaningen står i att vända den negativa utvecklingen och hitta nya verksamheter och möjligheter. I dessa fall ses ofta bevarande av kulturmiljön som ett mindre problem i relation till de sociala och ekonomiska följder som drabbar dessa samhällen.

För mer centrala områden är problematiken den motsatta där önskan om och trycket på att använda kustområden hela tiden ökar. Även i dessa områden upplever man dock en markant nedgång av traditionella verksamheter som sjöfart, fiske och hamnverksamheter. I vissa fall handlar det om nedläggningarna, i andra fall om en undanträngning av mindre lönsamma verksamheter till förmån för sådana som kan ge större avkastning.

Fallstudierna visar att den nordiska kustkulturen är mångsidig i

form och uttryck. De naturgeografiska och historiska ramarna skiljer sig åt och urvalet syftar inte till att vara geografiskt representativt även om alla nordiska länder ingår. Miljöerna har valts ut för att visa på en rad exempel som illustrerar generella principer och erfarenheter som har relevans för andra som står inför liknande situationer.

Huvuddelen av exemplen redovisas enligt samma struktur. Först ges en historisk bakgrund till platsens uppkomst. Därefter analyseras hur den historiska kustkulturen har varit en resurs. De centrala frågeställningarna har varit: Vilken samhällsmässig utgångspunkt har legat till grund för kustsamhällets omvandling? Präglas det av avfolkning och ekonomisk tillbakagång eller en ekonomisk utveckling och växande befolkning? Vilka har de centrala aktörerna varit? Hur har de samarbetat och efter vilka mål? För vem är kustkulturen en resurs och finns det negativa sidor av utvecklingen som bör uppmärksammas? Analysen avslutas med en sammanfattning och en kort sammanställning av främst de juridiska och ekonomiska förutsättningarna för bevarande och nyttjande i det aktuella projektet. Här presenteras även relevant litteratur kopplad till platsen.

De två första exemplen behandlar två mindre fiskebyar, Thorupstrand och Stenbjerg Landingsplads, belägna utmed nordvästra Jyllands kust. I Thorupstrand har kustfiske bedrivits sedan slutet av 1800-talet. Trots stenhård konkurrens från större hamnar och en alltmer storskalig fiskeindustri är Thorupstrand idag ett aktivt kustfiskeläge, framförallt på grund av starka lokala krafter. För att bevara den immateriella kustkulturen i

form av fisket har bevarandet av den fysiska miljön inte prioriterats. Om- och tillbyggnader har tillåtits i större utsträckning. I Stenbjergs landingsplats har däremot fisket upphört delvis på bekostnad av att den byggda miljön bevarats. Erfarenheten från de två byarna visar på hur bevarande av materiella kulturmiljöer och levande kulturmiljöer kräver olika strategier.

Ur ett geografiskt perspektiv framstår många nyanser vad ett perifert beläget område kan vara. En perifert belägen fiskeby på nordvästra Jylland (Thorupstrand) har, trots sin ringa skala, helt andra förutsättningar än en perifert belägen fiskeby på nordvästra Island (Flatey i Breidafjörður). För de riktigt perifera områden framstår turismen och andra rekreativa ändamål som det främsta alternativet. Det blir också tydligt att turismen inte enbart är en ekonomisk möjlighet utan något som måste integreras fullständigt i den fysiska planeringen.

De perifera områdenas utsatthet för bl.a. fiskets omstrukturering och urbaniseringens effekter är tydliga men de mer centrala områdenas utsatthet för ekonomiska vinstkrav framgår också tydligt i exemplen från Holmen i Köpenhamn eller Marstrand på västkusten. Den historiska kustkulturen i städerna får i betydligt större utsträckning anpassas efter stadsutvecklingen, där

enskilda byggnader kan ingå i en stadsförnyelse men sällan immateriella miljöer eftersom industri och bostadsbebyggelse har olika förutsättningar. Bevarande av en autentisk miljö som Marstrand ställer också frågan om för vem kustkulturen är en resurs, på sin spets. Stigande huspriser tränger ut den fasta befolkningen samtidigt som det höjda värdet garanterar miljöns bevarande.

Efter fallstudierna följer några kapitel som tar upp generella erfarenheter och slutsatser av de olika exemplen samt projektgruppens rekommendationer till framförallt lokala och regionala myndigheter om hur kustkulturen kan användas som en resurs i samband med utveckling. Det främsta budskapet är att utveckling och bevarande inte ska ses som en motsättning utan som en möjlighet och för att det ska kunna genomföras krävs att myndigheter som i normala fall inte ägnar sig åt bevarande, integrerar kustkulturen i sina olika förvaltningsområden. De olika områden som berörs är fiskepolitik, transportpolitik, miljöpolitik, fysisk samhällsplanering och näringsutveckling bl.a. turism.

Projektgruppen har funnit att erfarenheterna av fallstudierna kännetecknas av fyra gemensamma nämnare. Det första är ett långsiktigt planeringsperspektiv. Det kan

ta tid innan en omvandlingsprocess ger resultat och därför måste planeringens tidsperspektiv anpassas efter detta faktum. Nästan alla fallstudier har också omfattat ett brett samarbete mellan många olika aktörer som offentliga myndigheter, näringsliv och lokalbefolkning. Viktigt är också att bevarandet utgår från flera strategier och inte enbart en. Strategierna måste också utgå från den enskilda platsens förutsättningar. Den lokala handlingskraften och den historiska kontinuiteten framstår också som viktiga framförallt för den immateriella kustkulturen bevarande.

Rapporten *Historisk kystkultur* bör kunna vara mycket användbar för alla som arbetar med eller är intresserad av kustmiljöer. Fallstudierna omfattar så vitt skilda platser att alla borde hitta något som berör. De mer allmänna och metodiska avsnitten samt slutsatserna och rekommendationerna innehåller också många intressanta uppslag och perspektiv där framförallt helhetssynen på utveckling och bevarande känns mycket tidsenlig och samhällsrelevant.

Maria Bergman

Institutionen för Livsvetenskaper
Södertörns Högskola
maria.bergman@sh.se

Anders Hansson, Carina Olson, Jan Storå, Stig Welinder & Åsa Zetterström: *Agrarkris och ödegårdar i Jämtland, Jamtli, Östersund, 2005, 177 s., ISBN 91-7948-199-X.*

Ytterligare en bok om jämtlands ödegårdar, så kallade ödesbölen, har äntligen kommit i tryck. Boken har legat i manuskriptform länge. Den lämnar den traditionella forskningsinriktning som sätter strålkastarljuset på agrara förhållanden. Detta är mycket spännande och gör att forsk-

ningen om medeltida ödegårdar i Sverige har tagit ett stort kliv framåt. Agrarkris och ödegårdar i Jämtland är trevlig att läsa, den är välformulerad med ett lättfattligt och vackert språk.

Boken ska "sammanfatta arbetet och tänkandet kring de Jämtländska ödesbölena i arkeologiundervisningen vid Mitthögskolan i Östersund under åren 1997-2002 (numera Mittuniversitetet)" (s. 3). Huvuddelen av boken är resultatet av ett, på sin tid, HSFR-projekt från 1999 med titeln *Eisåsen – ett föränderligt ödesböl*.

Målet i ansökan angavs vara att "att med djupstudier i fält och laboratorium av en ödesbölemiljö studera dess småskaliga kulturmönster för att därigenom närma sig övergripande frågor om förändringar i långtidsperspektiv". Den hypotes man drev angavs vara "att kunna visa, att den klassiska ödesböleproblematiken kring kolonisation och ödeläggelse har varit en återvändsgränd, som hindrat forskningen att se, hur ödesbölena såsom tidigmedeltida gårdar är en kort episod i ett långt och komplext förändringsske-